

«Γολγοθάς: Η αποκάλυψις του Σημείου της
Σταυρώσεως του Ιησού», *Κοινωνικές Τομές*, 8/1989,
σ. 298-303.

ΤΕΧΝΙΚΟΝ ΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ

TECHNICAL BUREAU
OF THE GREEK ORTHODOX PATRIARCHATE
OF JERUSALEM
P.O.B. 19632 - 633

ΓΟΛΓΟΘΑΣ: Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ

Το Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων με επικεφαλής το Μακαριώτατο Πατριάρχη Διόδωρο τον Α΄ συνεχίζοντας τις εργασίες συντηρήσεως, αποκαταστάσεως και αναδείξεως εις τον Πανίερο Ναό της Αναστάσεως, πραγματοποίησε πρόσφατα την αποκάλυψη και ανάδειξη του Ι. Προσκυνημάτων του Γολγοθά, του σημείου ακριβέστερα, όπου έλαβε χώρα το γεγονός της Σταυρώσεως του ιδρυτή της χριστιανικής θρησκείας Ιησού, όπως το διηγούνται οι γραπτές πηγές και η χριστιανική παράδοση.

Οι θέσεις αυτές της Σταυρώσεως, της Αποκαθηλώσεως και της Ταφής του Θεανθρώπου, βρίσκονται και οι τρεις στο μεγάλο συγκρότημα του Πανίερου Ναού της Αναστάσεως σε μικρή απόσταση μεταξύ τους και συγκροτούν τα κορυφαία προσκυνημάτα της Χριστιανοσύνης. Η οικοδομική τους ιστορία και η διαμόρφωσή τους μες στους αιώνες, που πέρασαν από το γεγονός του θανάτου και της Αναστάσεως του Ιησού, έχει να παρουσιάσει πολλές φάσεις και μεταλλαγές. Εδώ θ' αναφερθούν με πολλή συντομία οι σημαντικότερες.

Α΄ οικοδομική φάση: 4ος μ.Χ. αιώνας

Είναι η πρώτη και λαμπρότερη ίσως περίοδος από πλευράς αρχιτεκτονικής και διακοσμητικής δημιουργίας για το Ναό της Αναστάσεως. Ο Μέγας Κωνσταντίνος και η Αγία Ελένη επιδιώκουν να δημιουργήσουν ένα σύνολο μοναδικό, που περιελάμβανε τη Ροτόντα με τον Τάφο του Ιησού, το Γολγοθά, ελεύθερο κι ακάλυπτο ακόμα Προσκύνημα, μεγάλο αίθριο, Βασιλική και άλλα μικρότερα κτίσματα. Όπως γράφει ο σύγχρονος Ευσέβιος το ιερό αυτό συγκρότημα έπρεπε, σύμφωνα με την επιθυμία του αυτοκράτορα, να γίνει το καλλίτερο σ' ολόκληρη την αυτοκρατορία. Χρυσός, ασήμι, πολύτιμοι λίθοι, πολύχρωμα ψηφιδωτά και άλλα διακοσμητικά υλικά ξοδεύτηκαν αφειδώλευτα για τον καλλωπισμό του. Η εντύπωση από τον πλούτο και την καλλιτεχνική φροντίδα φαίνεται ότι ήταν τέτοια, ώστε όλες οι σύγχρονες γραπτές πηγές να ομολογούν όμοφωνα την "ανείπωτη ομορφιά του".

Β΄ οικοδομική φάση: 7ος μ.Χ. αιώνας

Οι Πέρσες (614-621) καταστρέφουν το Ναό, ο οποίος επισκευάζεται αμέσως από τον Πατριάρχη Μόδεστο (617-626) με την ίδια επιμέλεια και τον αρχιτεκτονικό και διακοσμητικό πλούτο, όπως αναφέρουν οι πηγές. Σύντομα όμως η Ιερουσαλήμ κυριεύεται από τους Αραβες (638) και θα παραμείνει στα χέρια των αλλοπίστων για πολλούς αιώνες. Πολλαπλές καταστροφικές επεμβάσεις θα επακολουθήσουν με κορυφαία την ολοσχερή σχεδόν καταστροφή του ιερού συγκροτήματος από το Χαλίφη Ελ Χάκεμ το 1009 μ.Χ.

Γ΄ οικοδομική φάση: 11ος μ.Χ. αιώνας

Μετά τη μεγάλη καταστροφή του 1009 η Μακεδονική δυναστεία του Βυζαντίου και ιδιαίτερα ο Κωνσταντίνος Μονομάχος κατορθώνουν ν' ανοικοδομήσουν τον Πανάγιο Τάφο ανακατασκευάζοντας τη Ροτόντα, κτίζοντας τρεις ακόμα

μικρότερες εκκλησίες, όχι όμως τη μεγάλη βασιλική των προηγούμενων οικοδομικών φάσεων. Ορθομαρμαρώσεις και μνημειακές ψηφιδωτές συνθέσεις καλύπτουν τις επιφάνειες της Ροτόντας, του Γολγοθά και των άλλων λατρευτικών χώρων, που οι σύγχρονοί τους (όπως ο ρώσος ηγούμενος Δανιήλ, 1106-7μ.Χ.) τις περιγράφουν ως αριστουργήματα τέχνης.

Δ'οικοδομική φάση: Σταυροφόροι, 12ος μ.Χ. αιώνας

Η σταυροφορική αυτή φάση (1130-1149) χαρακτηρίζεται από την ανέγερση μιάς ενιαίας στέγης και πρόσοψης του Ναού της Αναστάσεως σε ρωμανο-γοτθικό στυλ, όπου μέσα του περιέχονται οι χώροι και τά ιερά προσκυνήματα του Γολγοθά, της Αποκαθηλώσεως, του Παναγίου Τάφου, το Καθολικό, τα παρεκκλήσια Μαρίας Μαγδαληνής, Κλαπών, Λογγίνου, Αγίας Ελένης κ.α., ως και τά υπερώα και κελλιά μοναχών. Εκεί όμως που οι Σταυροφόροι συνεχίζουν τη Βυζαντινή παράδοση είναι η τέχνη του ψηφιδωτού, που και την περίοδο αυτή έχει να επιδείξει λαμπρές επιδόσεις με την κάλυψη όλων σχεδόν των εσωτερικών επιφανειών με ψηφιδωτές συνθέσεις, που έγιναν από βυζαντινούς τεχνίτες.

Ε'οικοδομική φάση: 19ος αιώνας.

Στους επόμενους αιώνες γίνονται διάφορες επεμβάσεις και επισκευές από τους Πατριάρχες Γερμανό και Χρύσανθο για να φθάσουμε στο μοιραίο έτος 1888μΧ., οπότε μεγάλη πυρκαϊά πυρπολεί το Ναό της Αναστάσεως σε μεγάλη έκταση. Με σουλτανικό φερμάνι επισκευάζεται από τους Έλληνες αλλά σε συντομότατο χρονικό διάστημα (δόθηκε προθεσμία 13 μόνο μηνών), έτσι ώστε να μην είναι δυνατή η εκτέλεση μεγάλου διακοσμητικού προγράμματος, όπως σε προηγούμενες μεγάλες οικοδομικές φάσεις του μνημείου. Το 1869 επισκευάζεται ο μεγάλος τρούλλος της Ροτόντας και διακοσμείται με υδατογραφίες όχι μεγάλης καλλιτεχνικής σημασίας από τον αυστριακό SALZMANN, με εντολή των δυνάμεων Τουρκίας, Ρωσσίας και Γαλλίας.

Τό Μνημείο στον 20ον αιώνα

Μετά την απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ από τούς Τούρκους (1517-1917), ακολούθησε η αγγλική Διοίκηση (1917-1947), κατόπιν η ιορδανική (1947-67) στη συνέχεια η ισραηλινή (1967-σήμερα). Ο σεισμός του 1927 προξένησε μεγάλες φθορές στο Ναό της Αναστάσεως, όπως επίσης οι βομβαρδισμοί του αραβο-ισραηλινού πολέμου (1948), οι οποίες έπρεπε ν'αντιμετωπισθούν πλέον συστηματικά από τις τρεις ιδιοκτήτριες θρησκευτικές κοινότητες-το Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο, τη Λατινική TERRA SANCTA και το Αρμενικό Πατριαρχείο. Ιδρύεται έτσι το Κοινο Τεχνικό Γραφείο, που από το 1960 και μετά αρχίζει μια σειρά αναστηλωτικών εργασιών, ενώ κάθε Κοινότητα διαμορφώνει τα δικά της, τα "εξειδικασμένα" όπως χαρακτηρίζονται, τμήματα του Ναού, σύμφωνα με την παράδοση και την αντίληψή της.

Οι Καθολικοί έχουν ήδη διακοσμήσει με ψηφιδωτά τις επιφάνειες του Λατινικού Παρεκκλησίου του Γολγοθά (θέλοντας να επανασυστήσουν το παλαιό αντίστοιχο σταυροφορικό διακοσμητικό πρόγραμμα), έχουν διαμορφώσει νεότερα το παρεκκλήσιο της Μαρίας Μαγδαληνής και άλλα ακόμα δικά τους τμήματα. Τό ίδιο έχουν κάνει και οι Αρμένιοι στό παρεκκλήσιο της Αγίας Ελένης και σε άλλους δικούς τους χώρους. Οι Έλληνες έχουν επίσης ξεκινήσει εργασίες στο Καθολικό με νέα μαρμαροθετήματα, διαμόρφωση του Τέ-

μπλου, ανασκαφικές έρευνες ανατολικά του Γολγοθά, όπου ήλθαν στο φώς θεμέλια και τμήματα τοιχοδομίας της κωνσταντινείας Βασιλικής και άλλες μικρότερες έργασίες στά ελληνορθόδοξα παρεκκλήσια.

::

Στο πλαίσιο, λοιπόν, της συνεχούς και αδιάλειπτης αυτής μεταλλαγής της εξωτερικής εικόνας των σεπτών αυτών Προσκυνημάτων εντάσσεται και η τελευταία επέμβαση στην Ελληνορθόδοξη εκκλησία του Γολγοθά. Η επέμβαση αυτή συνίσταται στην απομάκρυνση των λιθίνων πλακών, που με πολλή στενότητα χρόνου, όπως ήδη αναφέρθηκε, τοποθετήθηκαν εκεί χωρίς καλλιτεχνική επιμέλεια μετά τη μεγάλη πυρκαϊά του 1808, από τους Έλληνες με πρωτομάστορα τον μυτιλιναίο κάλφα Κομηνό, για να προστατεύουν τον Ιερό Βράχο. Ανάμεσα στους άλλους κινδύνους δεν πρέπει να υποτιμηθεί και εκείνος της επιθυμίας των χιλιάδων προσκυνητών, που κάθε μέρα περνάνε από δώ, να πάρουν ως ευλογία έστω και ένα μικρό κομματάκι βράχου από το σημείο της μεγάλης θυσίας, πράγμα που θα εσήμαινε την εξαφάνισή του σε ταχύτατο χρόνο.

Στη φωτογραφία (αρ. 1) φαίνεται η μορφή του Ι. Προσκυνηματος, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά την πυρκαϊά του 1808 με τις χονδρές, απλές χωρίς διακόσμηση η άλλη καλλιτεχνική επεξεργασία πλάκες από τοπικό λίθο, που φέρουν ήδη φθορές και παραμορφώσεις σ' ορισμένα σημεία, έτσι ώστε και τη θέα του αυθεντικού βράχου της Σταυρώσεως να εμποδίζουν και την ιερότητα και μοναδικότητα του κορυφαίου Προσκυνηματος να μην αναδεικνύουν κατά τον πρέποντα τρόπον. Η επιθυμία, λοιπόν, της Αγιοταφικής Αδελφότητας και των προσκυνητών να θεάζονται άμεσα (όπως είναι άλλωστε και η ορθόδοξη αντίληψη σε αντίθεση προς εκείνη των Καθολικών, που παλαιότερα με συνοδική απόφαση απαγόρευε τη θέα αγίων λειψάνων κλπ.) και ελεύθερα τον θείον βράχον, οδήγησε στη σύνταξη σχετικής μελέτης από το Τεχνικό Γραφείο για μια νέα διαμόρφωση του Ι. Προσκυνηματος σ' αυτό το σημείο. Μετά από συστηματική και λεπτομερειακή αποτύπωση και μελέτη ολόκληρης της περιοχής του Γολγοθά (που εντόπισε και προβλήματα ευστάθειας του όλου βράχινου σώματος, που αντιμετωπίζονται **ήδη**) τα μέλη του Τεχνικού Συμβουλίου του Πατριαρχείου (Αρχιεπίσκοπος Θαβωφίου Δανιήλ, Επίσκοπος Πορφυρουπόλεως Τιμόθεος, Καθηγητής Λάββας και αρχιτέκτων Μητρόπουλος) συζήτησαν τις διάφορες δυνατότητες και κατέληξαν στη τελική πρόταση, που εγκρίθηκε από τον Πατριάρχη Διόδωρο Α΄. Η πρόταση αυτή προέβλεπε την αντικατάσταση των άτεχνων λιθίνων πλακών, που αναφέρθηκαν ήδη, ενώ όλη η άλλη διακόσμηση και παραδομένη ιστορική μορφή του Προσκυνηματος (Αγία Τράπεζα με τις ελληνικές επιγραφές, εικονοστάσιο, Πρόθεση, οροφή, δάπεδο κλπ.) μένει ανέπαφη. Στη θέση των λιθίνων πλακών τοποθετείται μεταλλικό πλαίσιο με ειδικές κρυστάλλινες επιφάνειες πάχους 33 χιλιοστών (φωτ. αρ. 2). Τα κρύσταλλα αυτά είναι βατά και προστατεύουν ακριβώς όπως και οι πλάκες μέχρι τώρα το θεατό πλέον βράχο του σημείου της Σταυρώσεως. Έτσι και η επιθυμία της θεάσεως του τύπου του Μαρτυρίου και η απάιτηση της προστασίας Του ικανοποιείται αλλά και οι λατρευτικές ανάγκες με τη βατότητα των κρυστάλλων εξυπηρετούνται.

Μετά την έγκριση της ως άνω μελέτης ανατέθηκε η εκτέλεση του μεταλλικού πλαισίου στο Εργαστήριο Μεταλλικών Κατασκευών του Πανεπιστημίου

Θεσσαλονίκης (Υπεύθυνοι: Καθηγητής Π. Παναγιωτόπουλος, Μ. Ζυγομαλάς) ενώ το ειδικό κρύσταλλο παραγγέλθηκε στην Ελβετία. Το έργο ολοκληρώθηκε τον περασμένο Οκτώβριο με την τοποθέτηση του νέου προστατευτικού πλαισίου στη θέση του. Ήδη χιλιάδες προσκυνητές έχουν περάσει και προσκυνήσει τον ιερό χώρο της Σταυρώσεως, βιώνοντας με νέα ένταση και υποβολή το χώρο του Μαρτυρίου. Ορατός πλέον σ' όλη τη θεία απλότητα του φυσικού πετρώματος (μαλακίτης λίθος γκρίζου χρώματος με διαφορετική σκληρότητα κατά περιοχές) επανέρχεται πάλι στην παλαιά λαμπρότητα της Παλαιохριστιανικής και Πρωτοβυζαντινής περιόδου, όταν ο Γολγοθάς ήταν ακάλυπτος και άμεσα προσιτός στο θεατή και τον προσευχόμενο πιστό.

Μετά τον καθαρισμό του ιερού Βράχου από τις λασποκτησίες, που χρησιμοποιήθηκαν για να τοποθετηθούν οριζόντια οι πλάκες μετά την πυρκαϊά του 1808, αποκαλύφθηκε η ακανόνιστη μορφή του φυσικού πετρώματος με εξάρσεις και βυθίσματα. Τρία σημεία στην αποκαλυφθείσα επιφάνεια του Βράχου παρουσιάζουν εντυπωσιακό ενδιαφέρον και φαίνονται να είναι φορτισμένα με ιστορικές μνήμες και γεγονότα. Το πρώτο βρίσκεται δεξιά της Αγ. Τραπέζης, όπου προβάλλει μια μεγάλη σε πλάτος και διαμπερής σεισμική ρωγμή, η οποία διεισφέρει το Βράχο από Α. προς Δ. Αναμφισβήτητα είναι το αποτέλεσμα ενός ισχυρού σεισμού, που φαίνεται να έσχιζε το Βράχο του Γολγοθά βαθεία στο σημείο εκείνο. Αυτόματα έρχεται στο νού η φράση του ευαγγελιστή Ματθαίου "... και η γη εσεισθη και αι πέτραι εσχίσθησαν..." (κεφ. ΚΖ), που αναφέρεται στο σεισμό την ώρα της Σταυρώσεως. Το δεύτερο εύρημα βρέθηκε στο βύθισμα του Βράχου πίσω ακριβώς από την Αγία Τράπεζα, προστατευμένο με μαρμάρινη πλάκα. Πρόκειται για μια λίθινη υποδοχή κυκλικής μορφής, μερικώς σπασμένη, όπου φαίνεται να είχε τοποθετηθεί ο Σταυρός του Μαρτυρίου. Ακόμα και αν δεν είναι η αυθεντική υποδοχή αλλά μια άλλη μεταγενέστερης εποχής, διατηρεί εξ ολοκλήρου τη σημασία της, γιατί δείχνει την αυθεντική θέση της τοποθετήσεως του Σταυρού. Τέλος η τρίτη ενδιαφέρουσα θέση βρίσκεται αριστερά της Αγίας Τραπέζης, όπου ο Βράχος φέρει παλαιό, λευκό επίχρισμα με χαράγματα σταυρών. Εκεί που τελειώνει ο Βράχος διασώθηκαν επίσης τμήματα δύο δαπέδων σε διαφορετικά επίπεδα και ακόμα τμήμα λοξού τοίχου με κατεύθυνση από Β. προς Ν., που συνεχίζεται και κάτω από την Αγία Τράπεζα. Πρόκειται για δάπεδα παλαιότερων διαμορφώσεων του ιερού χώρου - πιθανότατα του 11ου και 12ου αιώνα - ενώ ο τοίχος θυμίζει την περιγραφή του ρώσσου ηγουμένου Δανιήλ (1106-7 μ.Χ.) Για την χρονολόγηση και λεπτομερή περιγραφή των ευρημάτων αυτών ετοιμάζεται ιδιαίτερη μελέτη.

Η επέμβαση αυτή στο κορυφαίο Προσκύνημα της Χριστιανοσύνης θα πρέπει να λεχθεί, ότι έγινε με τη μεγαλύτερη δυνατή διακριτικότητα και πάντα στα πλαίσια της σύγχρονης δεοντολογίας προστασίας των Μνημείων. Όπως γίνεται αντιληπτό από την προηγηθείσα περιγραφή, αφαιρέθηκαν μόνο τα στοιχεία εκείνα, οι πλάκες και οι λασποκτησίες, που εμπόδιζαν την ανάδειξη της πεμπτουσίας του λατρευτικού χώρου, του ίδιου του Βράχου δηλαδή, ενώ δεν θίχθηκε στο ελάχιστο η λοιπή ιστορική και καλλιτεχνική διαμόρφωση της εκκλησίας του Γολγοθά. Έτσι μέσα στο ιστορικό και σεβάσμιο αυτό λατρευτικό περιβάλλον προβάλλει ανάγλυφος, απλός, υποβλητι-

Εωτ. 3

Εωτ. 4

Εωτ. 5

κά φωτισμένος και διακριτικά προστατευμένος ο Βράχος του Θεού Πάθους και της Θυσίας, ο ορατός πλέον "φρικτός Γολγοθάς" της χριστιανικής Υμνολογίας και Πίστης.

Ιεροσόλυμα, 16 Δεκεμβρίου 1988

Καθημέρις Γεώργιο Λάββας,
Ερετυεογράμμι